

INLEIDING ERFGOED

REGELING VIERJARIGE SUBSIDIES

KUNSTENPLAN 2017-2020

Inleiding Erfgoed

Aanvragen en toekenningen in het kort

De commissie Erfgoed kreeg veertien aanvragen ter beoordeling voorgelegd. Twee van deze aanvragen zijn ook aan een andere commissie voorgelegd voor co-advies.

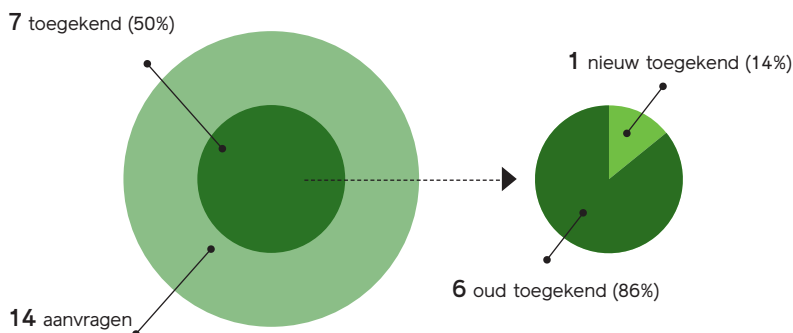
- In totaal vragen de veertien aanvragers € 4.774.565 aan, gemiddeld € 341.000 per jaar per aanvrager. Het in de komende periode voor erfgoed beschikbare budget bedraagt € 2.850.000, exclusief structureel over te hevelen middelen uit stadsdeel Zuidoost.
- Zes aanvragers ontvangen op dit moment geen vierjarige subsidie van de gemeente Amsterdam. Eén van deze aanvragers heeft voor de periode 2013-2016 wel een aanvraag voor vierjarige subsidie ingediend, maar zag deze niet gehonoreerd. Vijf organisaties vragen voor het eerst vierjarige subsidie aan in het kader van het Kunstenplan.
- De acht aanvragers die in de periode 2013-2016 wel vierjarige subsidie vanuit het gemeentelijke Kunstenplan ontvangen, vragen samen € 3.748.805 per jaar aan voor de periode 2017-2020. Dat is 38% meer dan zij in de lopende subsidieperiode krijgen. Die stijging wordt voornamelijk veroorzaakt doordat drie aanvragers ver boven hun huidige subsidieniveau aanvragen.

De commissie is van oordeel dat zeven aanvragen voor subsidie in aanmerking komen. Deze aanvragen kunnen binnen het beschikbare budget geheel of gedeeltelijk worden gehonoreerd. Zes van hen ontvangen momenteel ook vierjarige subsidie, één aanvrager wordt voor het eerst in het Kunstenplan opgenomen.

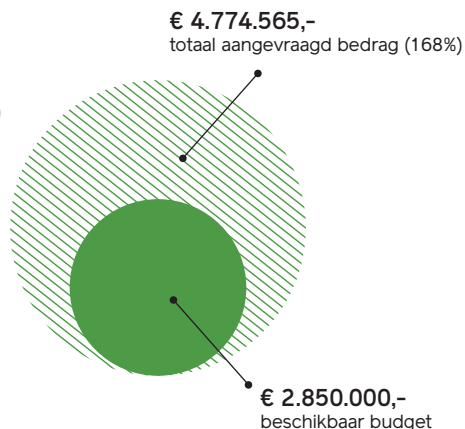
Vier organisaties werden op grond van hun aanvraag niet subsidiabel geacht. De plannen van de overige drie aanvragers kregen van de commissie weliswaar een positieve tot zeer positieve beoordeling, maar omdat de commissie van mening is dat deze organisaties de aangevraagde subsidie gezien hun financiële situatie niet nodig hebben, adviseert zij deze aanvragen af te wijzen.

Overzicht aanvragen Erfgoed

Toekenningen Totaal aantal toekenningen tegenover totaal aantal aanvragen

Bedragen Totaal aangevraagd bedrag tegenover totaal beschikbaar bedrag

ERFGOED

Naam	Aangevraagd (in euro's, per jaar)	Toegekend (in euro's, per jaar)	Overgehevelde stadsdeelgelden (in euro's, per jaar)	Totaal toegekend (in euro's, per jaar)
Bijbels Museum	228.878	0		0
Castrum Peregrini	167.635	0		0
De Nieuwe Kerk	130.000	0		0
Imagine IC	470.000	250.000	65.000	315.000
Museum Het Rembrandthuis	995.000	886.500		886.500
Museum Het Schip	380.000	380.000		380.000
Museum Ons' Lieve Heer op Solder	594.927	570.000		570.000
Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover	150.000	113.500		113.500
NEMO Science Museum	225.000	0		0
Stichting Van Loon	103.125	0		0
Tassenmuseum Hendrikje	290.000	0		0
Tropenmuseum/Nationaal Museum van Wereldculturen	500.000	200.000		200.000
Van Eesterenmuseum	90.000	0		0
Verzetsmuseum Amsterdam	450.000	450.000		450.000
	4.774.565	2.850.000	65.000	2.915.000

Algemeen beeld

De aanvragers uit de erfgoedsector weerspiegelen de grote variëteit aan erfgoedorganisaties die zich in Amsterdam bevinden. De aanvragers verschillen sterk in omvang, ontwikkelingsstadium, verzamelgebied, professionaliteit, functie en positie in de stad. Stuk voor stuk zijn het unieke organisaties met een geheel eigen toegevoegde waarde voor het culturele leven in Amsterdam. Samen met de organisaties uit de A-BIS en de overige, uit andere bronnen gefinancierde erfgoedorganisaties in de stad vormen zij een rijkgeschakeerd landschap van Amsterdamse erfgoedorganisaties.

De aanvragers uit de erfgoedsector beheren en presenteren erfgoed uit uiteenlopende perioden, over een breed palet aan onderwerpen en voor een grote diversiteit aan doelgroepen. Samen dragen zij in belangrijke mate bij aan de aantrekkingskracht van Amsterdam als stad om te wonen, te werken en te bezoeken. Veel aanvragers beheren en tonen particuliere collecties. De commissie waardeert het zeer dat de eigenaren daarvan bereid zijn het erfgoed in hun bezit te delen met de burgers en bezoekers van de stad. Waardering heeft de commissie ook voor de prestaties van de meeste aanvragers in de afgelopen jaren. Verschillende aanvragers hebben goede vernieuwingen doorgevoerd op het gebied van presentatie, publieksbereik, samenwerking en ondernemerschap.

De commissie vindt de kwaliteit van de ingediende plannen echter wisselend. Sommige aanvragen van organisaties die in de huidige kunstenplanperiode vierjarige subsidie ontvangen, zijn volgens de commissie te zeer geschreven vanuit het comfort van een bijna vanzelfsprekende structurele ondersteuning door de gemeente. De commissie mist in deze aanvragen wezenlijke vernieuwingen, verrassende cross-sectorale samenwerkingen en een aanstekelijk elan. Ook lang niet alle plannen van nieuwe aanvragers hebben de commissie kunnen overtuigen. Hier ontbreekt het niet zozeer aan elan, maar soms wel aan een zekere mate van professionaliteit en realiteitszin.

De commissie heeft binnen het beschikbare budget weinig bewegingsruimte gehad om nieuwe aanvragers te honoreren en verzoeken om subsidieverhoging in te willigen. De commissie vindt het wel nodig om ontwikkeling en vernieuwing de ruimte te geven en wil ervoor zorgen dat de schaarse middelen daar terecht komen waar ze echt nodig en nuttig zijn. Het erfgoedbestel is op zichzelf niet erg beweeglijk. Gevestigde organisaties met belangrijke collecties vertegenwoordigen grote en generatie-overstijgende belangen en waarden. Het ligt daarom zeer gevoelig om het huidige subsidieniveau ter discussie te stellen; dit vereist een grote zorgvuldigheid. De commissie heeft die zorgvuldigheid betracht, zonder de reeds gesubsidieerde organisaties op basis van hun huidige positie te bevoordelen. De commissie heeft alle aanvragen op dezelfde manier getoetst aan dezelfde criteria uit de subsidieregeling, rekening houdend met de schaalgrootte van de aanvragers en de mogelijkheden die deze de organisaties biedt.

Bij nieuwe aanvragers heeft de commissie kritisch gekeken naar de mate van professionaliteit van het huidige functioneren als basis voor de in de aanvraag beschreven ambities. Daar waar die basis ontbreekt, is volgens de commissie een exploitatiesubsidie niet gerechtvaardigd. Sommige nieuwe aanvragers zijn simpelweg (nog) niet toe aan structurele ondersteuning. In het geval van gevraagde subsidieverhogingen keek de commissie behalve naar de inhoudelijke en financiële onderbouwing daarvan ook naar de noodzaak om de gewenste budgettaire verruiming door middel van structurele subsidie te realiseren.

Het budget bleek toereikend om alle aanvragen die de commissie subsidiabel vond geheel of gedeeltelijk te honoreren. Er was ruimte voor enkele substantiële subsidieverhogingen.

Artistiek-inhoudelijke kwaliteit

De commissie oordeelt positief over de artistiek-inhoudelijke invulling van de meeste erfgoed-aanvragen. De aanvragers hebben allen een herkenbaar en onderscheidend profiel en vervullen hun taken met toewijding en in veruit de meeste gevallen ook met een hoge mate van vakmanschap. Dat zijn belangrijke randvoorwaarden om een samenhangende en aantrekkelijke programmering te kunnen aanbieden. Niet in alle gevallen is het eigen profiel in de ondernemingsplannen echter even sterk uitgewerkt.

In het overheidsbeleid is jarenlang aangedrongen op vergroting en verbreding van het publieksbereik. De grote bezuinigingen van de afgelopen jaren hebben er bovendien voor gezorgd dat erfgoedorganisaties, net als andere culturele organisaties, sterk gefocust waren op het publiek als bron van inkomsten. Daardoor leek de balans voor veel organisaties door te slaan richting kwantitatieve doelstellingen op het gebied van publieksbereik en kwam de inhoud onder druk te staan. Sinds kort lijkt deze trend te keren. Ook de bij het AFK ingediende plannen geven hier blijk van. De aanvragers besteden weer veel aandacht aan de inhoud. Sommigen, zoals NEMO en het Verzetsmuseum, hebben het verbeteren en vernieuwen van hun vaste presentaties op het programma staan. Allemaal hebben ze plannen voor het maken van sterke en aansprekende tentoonstellingen. Daarbij nemen zij hun publiek serieus zonder een knieval te maken voor de publieksvoorkeuren.

Inhoudelijkheid, diepgang en de relatie van het erfgoed met de actualiteit lijken steeds belangrijker waarden te worden. De meeste aanvragers zijn zich terdege bewust van het feit dat hun zeggingskracht sterk afhankelijk is van de manier waarop zij door middel van hun programmering gelaagde relaties weten te leggen tussen hun erfgoedcollecties, -locaties en/of -ensembles enerzijds en de historische en actuele context van het erfgoed anderzijds. De term 'transhistoriciteit' komt weliswaar niet in alle aanvragen terug, maar is in zekere zin wel op de meeste van toepassing: de aanvragers beogen bruggen te slaan tussen verschillende periodes en culturele contexten. Dit komt hun zeggingskracht ten goede. Het sluit ook aan bij een bredere maatschappelijke trend; de steeds grotere behoefte van mensen aan kwaliteit, ambachtelijkheid en authenticiteit.

De plannen geven over het algemeen blijk van een goed ontwikkeld maatschappelijk en omgevingsbewustzijn en een gezonde externe gerichtheid. In enkele gevallen, zoals bij NEMO en Castrum Peregrini, vindt de commissie dat het erfgoed enigszins onderbelicht blijft in de (uitwerking van de) artistiek-inhoudelijke visie. De commissie vindt het essentieel dat de activiteiten van de aanvrager betekenis toevoegen aan de erfgoedcollecties, -locaties en/of -ensembles en dat het erfgoed in de programmering en activiteiten tot zijn recht komt.

De ondernemingsplannen van de meeste aanvragers zijn wat summier op het punt van de museale basistaken zoals beheer en ontsluiting. Hoewel de commissie zich realiseert dat dat mede veroorzaakt wordt door de aard en de strekking van de subsidieregeling vindt zij het wel belangrijk hier aandacht voor te vragen. Veruit de meeste aanvragers in de sector erfgoed behoren tot de kleine en middelgrote musea. Recente onderzoeken van de Museumvereniging¹

en NRC Handelsblad² laten zien dat het de museumsector als geheel goed gaat, maar dat juist deze categorieën erfgoedorganisaties fors onder druk staan. Voor veel musea van deze schaal-grootte geldt dat zij ondanks groeiende eigen inkomsten niet in staat zijn geweest de daling van overheidssubsidies geheel op te vangen. Daardoor kunnen het museale vakmanschap en de uitvoering van museale basistaken in het gedrang komen. Het is juist daarom zaak dat de aanvragers nadenken over de wijze waarop zij deze taken op professioneel niveau kunnen blijven uitvoeren en dit in hun ondernemingsplannen op hoofdlijnen inzichtelijk maken.

Zakelijke kwaliteit

De commissie signaleert dat de aanvragers uiteenvallen in enerzijds gevestigde organisaties die erop gericht zijn hun positie te consolideren en geleidelijk uit te bouwen en anderzijds kleine, soms nog vrij jonge organisaties wier positie en bestaansrecht onzekerder is en die zoeken naar (meer) vaste grond onder de voeten. Deze laatste groep aanvragers bestaat overwegend uit organisaties die nog geen vierjarige subsidie ontvangen. Het gaat veelal om organisaties die werken met zeer kleine vaste formaties en, zeker in verhouding daarmee, grote groepen vrijwilligers. Deze organisaties woekeren met de schaarse mensen en middelen die zij tot hun beschikking hebben. De commissie vindt het bewonderenswaardig wat zij daarmee weten te presteren. De kritische beoordelingen van sommige van deze aanvragen doen daar niets aan af. Wel blijkt het voor deze categorie organisaties lastig om te voldoen aan de strenge criteria die voor het verkrijgen van vierjarige subsidie worden gehanteerd.

Ook onder de meer gevestigde organisaties die al subsidie ontvangen vanuit het Kunstenplan 2013-2016 is sprake van grote verschillen in budget en personele omvang. Er zijn aanvragers die noodgedwongen op een minimale bezetting draaien en organisaties die van oudsher een forse bezetting en bijgevolg hoge personele beheerslasten kennen. De commissie vindt het belangrijk dat organisaties werken aan een goede balans tussen betaalde en vrijwillige medewerkers, zodat zij professioneel kunnen functioneren, voldoende wendbaar zijn, de exploitatie gezond kunnen houden en de continuïteit kunnen waarborgen.

De commissie erkent dat het voor de meeste erfgoedorganisaties een lastige opgave is om de eigen organisatie flexibel te maken en te houden. Naar hun aard zijn vooral de musea niet zo wendbaar dat ze risico's erg makkelijk kunnen opvangen. Hun budgetten zitten grotendeels vast in relatief hoge beheerslasten voor gebouwen, collecties en personeel. De mogelijkheden om de tering naar de nering te zetten zijn daardoor kleiner dan die van menig andere culturele organisatie. Dat noopt tot reflectie op de aard en omvang van de risico's die men loopt en de mogelijke manieren om die te beheersen. Daarom baart het de commissie zorgen dat juist risicobeheersing in de meeste ondernemingsplannen een onderbelicht aspect vormt.

Voor een enkele aanvrager vindt de commissie het nodig en mogelijk om de personeelslasten geleidelijk terug te brengen om een gezondere kosten-batenverhouding te bewerkstelligen en de organisatie minder kwetsbaar te maken voor bezuinigingen of andere financiële tegenvallers.

Het belang van het mecenaat van bedrijven en personen is groot in de erfgoedsector. Organisaties als Museum Van Loon, het Nederlands Uitvaartmuseum Tot Zover en Tassenmuseum Hendrikje waren er niet geweest zonder private weldoeners. Een groot deel van de aanvragers in de categorie erfgoed opereert als bekwaam cultureel ondernemer. De helft van de aanvragers weet (zeer) hoge percentages eigen inkomsten te verwerven, waarbij

bovendien sprake is van een goede mix van uiteenlopende inkomstenbronnen zoals verhuur, horeca, winkel, sponsoring, vrienden, crowdfunding, schenkingen en private fondsen. Zo was het Verzetsmuseum Amsterdam de afgelopen jaren zeer succesvol in de particuliere fondsenwerving voor de vernieuwing van het Juniormuseum en wist Het Schip als klein museum een groot aantal uiteenlopende inkomstenbronnen aan te boren en daarmee de afgelopen jaren voor circa 70% in zijn eigen inkomsten te voorzien. De overheidsafhankelijkheid is bij de meeste organisaties kleiner dan voorheen.

Enkele organisaties hebben zakelijk gezien zo'n goede uitgangspositie dat de commissie zich genoodzaakt zag hun plannen af te wijzen op de formele grond dat zij de subsidie niet nodig hebben. De commissie verwijst hiervoor naar artikel 1.6, lid 2 onder c van de subsidieregeling. Daarin is aangegeven dat het bestuur van het AFK de subsidie kan weigeren als de aanvrager ook zonder subsidie over voldoende gelden beschikt om de activiteiten te realiseren, hetzij uit eigen middelen, hetzij uit middelen van derden. Dit waren pijnlijke beslissingen, temeer omdat op grond van de criteria de prestaties en voornemens van deze organisaties door de commissie wel positief beoordeeld worden. Toch staat de commissie achter deze keuzes.

Bestuur en toezicht van de aanvragers uit de categorie erfgoed zijn over het algemeen in orde. Wel valt op dat de meeste aanvragers weinig aandacht besteden aan de culturele diversiteit van bestuur en organisatie. Sommige organisaties geven aan dat hun staf en hun vacatureruimte zo klein zijn dat ze weinig mogelijkheden hebben om op dit gebied beleid te kunnen voeren. Daarbij verliezen ze uit het oog dat culturele diversiteit ook relevant en mogelijk is als het gaat om de werving van vrijwilligers.

Publiek

Hoewel de commissie constateert dat de aandacht van de erfgoedaanvragers enigszins verschuift van publiekswerving naar inhoud blijft publieksbereik ook in de plannen voor de komende periode hoog in het vaandel staan. De meeste organisaties laten zien goed te weten hoe zij de duurzame opbouw van hun publiek kunnen bewerkstelligen en maken daarin heldere keuzes. Niet altijd is dat een keuze voor groei. Voor sommige organisaties geldt, dat de grenzen aan de groei bereikt of in zicht zijn omdat het gebouw en/of de kwetsbaarheid van de collectie verdere groei niet aankunnen. Voor hen is het zaak de focus te verleggen naar kwalitatieve verbeteringen en naar bestendiging van het huidige publieksbereik.

De meeste aanvragers hebben een realistisch beeld van hun groei mogelijkheden en zetten in op een geleidelijke groei door te focussen op enkele nieuwe doelgroepen. In de meeste gevallen ligt aan die keuze publieksonderzoek ten grondslag en gaat dit streven vergezeld van een marketingstrategie. Sommige aanvragers, in de meeste gevallen vrij kleine organisaties die momenteel geen subsidie krijgen, hebben zeer grote groeiambities die echter niet of onvoldoende worden geschraagd door publieksonderzoek of door een professionele marketingaanpak.

Verschillende organisaties benoemen 'de Amsterdammers' als doelgroep die de komende jaren interessant is en extra aandacht moet krijgen. De commissie denkt dat daar ook inderdaad het

nodige te winnen valt, maar vindt de voornemens op dit gebied in de meeste gevallen weinig overtuigend onderbouwd en uitgewerkt. Datzelfde geldt voor de plannen om een meer cultureel divers publiek te bereiken. Het Verzetsmuseum, Castrum Peregrini, Imagine IC en het Tropenmuseum besteden uitvoerig en vol overtuiging aandacht aan de culturele diversiteit van hun publiek en aan de manier waarop ze die nog verder kunnen verbeteren. De andere aanvragers gaan wat plichtmatig om met dit belangrijke aspect van hun publieksbeleid.

Educatie heeft bij alle aanvragers de aandacht. De twee organisaties met een kindermuseum, het Verzetsmuseum en het Tropenmuseum, doen het op dit gebied uitzonderlijk goed. De commissie herkent zich in de constatering van de Raad voor Cultuur³ dat de meeste musea goed presteren op het gebied van schoolgebonden educatie, maar dat vooral in de grote steden organisaties elkaar op educatiegebied verdringen doordat zij nog steeds vooral aanbodgericht opereren in plaats van zich op te stellen als betrokken partner van het onderwijs. Gegeven die situatie is het zaak om vraaggericht en in samenspraak met (nieuwe) doelgroepen te werken aan de ontwikkeling van meer gedifferentieerde educatieproducten. Verschillende aanvragers, zoals Ons' Lieve Heer op Solder, het Rembrandthuis en Museum Van Loon, zijn daar al actief mee bezig en ontwikkelen specifieke producten met en voor specifieke groepen zoals ouderen en mensen met een beperking en vmbo-leerlingen. Ook zijn er aanvragers die investeren in de ontwikkeling van eigen methodieken die ook voor andere erfgoedorganisaties waardevol kunnen zijn: Ons' Lieve Heer op Solder met zijn 'tolerantie-educatie', Imagine IC met het participatief verzamelen, het Tropenmuseum met de doorgaande leerlijn wereldburgerschap en NEMO met de methode van 'family learning'. De commissie heeft daarvoor veel waardering. Wel vraagt zij aandacht voor de verdere verspreiding van deze methodieken.

De aandacht voor digitalisering en digitale vormen van presentatie en educatie in de ondernemingsplannen is opvallend veel geringer dan in de voorgaande periode. Als dat zou betekenen dat er op dat vlak daadwerkelijk minder gebeurt, is dat volgens de commissie een slechte ontwikkeling. Zij gaat er echter van uit dat dit een teken is dat digitalisering meer en meer een 'normale zaak' wordt die niet steeds apart wordt benoemd, maar wordt beschouwd als regulier onderdeel van de kernactiviteiten beheer, toegankelijkheid, presentatie en educatie. Toch blijft het volgens de commissie zaak om fundamenteel en strategisch te blijven nadenken over de online positionering van erfgoedorganisaties, de kansen die hiermee worden gecreëerd en de mogelijke gevolgen voor beleid en organisatie. Ontwikkelingen rond open data en het toenemende belang van brede platforms zoals Europeana, bieden immers veel nieuwe mogelijkheden en dagen organisaties uit na te denken over hun rol en over nieuwe manieren om publiek en collecties samen te brengen.

Belang voor de stad: verbinding en spreiding

De meeste erfgoedaanvragers zijn gevestigd in het centrum. Hoewel veel organisaties wel activiteiten buiten hun eigen gebouw ontplooiën of daarvoor plannen ontwikkelen, is de omvang van het publiek dat zij daarmee realiseren vrij gering in verhouding tot de publieksaantallen die zij in eigen huis weten te trekken. Zodoende heeft de commissie veel aanvragers op dit criterium als zwak of hooguit voldoende beoordeeld.

Samenwerking en verbinding met de stad zijn voor elke culturele organisatie onmisbaar om efficiënt en effectief te kunnen functioneren. Erfgoedorganisaties vormen daarop geen uitzondering, integendeel. Vrijwel alle aanvragers presteren volgens de commissie voldoende of goed op dit aspect.

De steeds intensievere samenwerking van de Amsterdam Heritage Museums is een in het oog springende ontwikkeling. Die heeft veel positieve effecten, maar de commissie is niet enthousiast over het gezamenlijke ondernemingsplan op basis waarvan zij de aanvraag van het Bijbels Museum en Ons' Lieve Heer op Solder moest beoordelen. De eigen profielen van de deelnemende musea komen in dit plan niet goed tot hun recht, wat het werk van de commissie bemoeilijkt. In beide musea staat het christelijk erfgoed centraal, zij het vanuit verschillende, complementaire perspectieven. De commissie signaleert dat er daardoor veel potentie is om elkaar inhoudelijk te versterken. Dat de mogelijkheden daartoe in het ondernemingsplan niet concreet worden uitgewerkt, vindt de commissie een gemiste kans. Zij benadrukt het belang van wederkerigheid in de samenwerking binnen de Amsterdam Heritage Museums en andere samenwerkingsverbanden.

De commissie constateert dat er meer kleine musea zijn die baat zouden kunnen hebben bij aansluiting bij de Amsterdam Heritage Museums of andere samenwerkingsverbanden om met name de backoffice te versterken, te professionaliseren en tegelijkertijd kostenefficiënter te maken. De meeste samenwerkingsverbanden waarin aanvragers participeren, zijn echter vooral gericht op inhoudelijke samenwerking.

Vrijwel alle aanvragers zijn erop gericht hun collecties betekenis te geven in de hedendaagse samenleving en zoeken daarvoor in meer of mindere mate verbinding met de stad, stedelijke vraagstukken en/of buurten en bewoners. Zo houden zij het erfgoed van de stad levend en geven ze de Amsterdamse samenleving stevige wortels om sterk te staan.

Colofon

Uitgave

Amsterdams Fonds voor de Kunst

Redactie en samenstelling

Amsterdams Fonds voor de Kunst

Eindredactie

Lonneke Kok, moretxt.nl

Vormgeving

Piraña grafisch ontwerp, www.pirana.nl

Amsterdams Fonds voor de Kunst

Postadres

Postbus 1079

1000 BB Amsterdam

Tel: 020 – 520 05 20

www.amsterdamsfondsvoordekunst.nl / www.afk.nl

secretariaat@afk.nl

www.facebook.com/afk020

twitter.com/AFK020

instagram.com/afk020/

© Amsterdams Fonds voor de Kunst 2016

Aan de inhoud van deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.